

עידן של תמורות

ביחידה זו למדתם על השינויים הגדולים שחלו בעולם החל מהמאה ה-18 – שינויים שלמעשה נמשכים עד ימינו. נחשפתם לרעיונות הנאורות וליישומם במדינות שונות למדתם גם על משברים וקשיים שנוצרו בעקבות התפשטות המודרנה.

=====

בואו נזכר באופטימיות שלמדתם בקמפוס.

כדי להבין את החידוש שברעיונות הנאורות, יש להבין מה היה הלך הרוח לפני הנאורות...

את ראשיתה של תקופת הנאורות, נהוג למקם בשלהי המאה ה-18 במערב אירופה ובמרכזה. (שלהי = סוף, סיום) קדמה לה תקופת ימי הביניים. פילוסופים והוגי דעות באירופה של המאה ה-17 וה-18 המציאו את הכינוי 'נאורות'. השינויים הרבים שחלו בעולם התבססו, בין השאר, על מהפכה רעיונית, שינוי משמעותי באופן שבו בני האדם תפסו את העולם והוגי דעות ופילוסופים הם שהובילו את השינוי הזה.

הוגי דעות עליהם מסופר ביחידה בקמפוס: עימנאל קאנט, דני דידרו, ג'ון לוק, תומס הובס, ז'אן ז'אק רוסו)

תנועת הנאורות הביאה עימה הרבה "אור".

* גרמה לשינויים טכנולוגיים: תגליות מדעיות חדשות, המצאת מכונות, מעבר של בני האדם מן

הכפרים לערים וכו'. "תקופת הנאורות".

* גרמה לשינוי היחס לאדם – ערכים דמוקרטיים זכויות ושוויון בין בני האדם .

מה קדם לנאורות?

יְהוָה יִבְרַךְ – בתקופה זו התפיסה המקובלת בציבור הייתה קידושה של המסורת הדתית, שמשמעה חובת

צייתנות לכנסייה וראיית שלטון המלכים והאצילים על שאר בני האדם, כמצב שהיה ויתקיים לנצח.

בתקופת ימי הביניים פחתה מאוד פעולת המחקר, בגלל נסיבות שונות ובגלל אינטרסים של כמה גורמים, ובפועל כמעט שלא נוצר ידע חדש. העולם המשיך להתפתח במהלך ימי הביניים, אך אסור היה להתווכח עם מה שנחשב לעובדות גמורות. האנשים חויבו לקבל את מה שנאמר להם בתור אמת שאין לחלוק עליה. מי שהעז לחשוב בעצמו ולהגיע למסקנות שונות מהמקובל – העמיד את עצמו בסכנה גדולה סדרה של תהליכים פוליטיים ותרבותיים, הביאה את אט לשינוי תפיסה זו ולהיווצרותה של תפיסת הנאורות.

נאורות

הרעיון המרכזי שעמד בבסיס הנאורות, היה התפיסה שלפיה **כל אדם, הוא יצור עצמאי השולט בחייו ואחראי לגורלו ולגורל החברה. ואינו מחויב בהכרח להישמע לסמכויות שנכפו עליו ולמסורת כזו או אחרת.** הוגי הנאורות טענו, כי לכל אדם יש זכויות טבעיות שאיש אינו יכול לגזול ממנו. ובתוכן, זכות האדם לחירות, כל עוד אינו פוגע באדם אחר. תפיסה זו, הביאה להיווצרותה של התפיסה הליברלית.

תומכי הנאורות, התאפיינו בתפיסה אינדיבידואליסטית. כלומר, **הכירו בערכו של היחיד הזכאי להחליט על דרכו בעצמו.** הם האמינו גם כי הדרך להכרה אמיתית של העולם, עוברת דרך תפיסות של רציונליזם, ספקנות וחשיבה הגיונית, תוך הימנעות מקבלת מסורת לא מוכחת, או אמירות הקשורות לעולם רוחני. אמונה זו, גרמה לרבים מהוגי הנאורות, אם כי ממש לא לכולם, לנטות לכיוונים של חילון והתנגדות לכל דת באשר היא. הוגי הנאורות האמינו גם כי העולם הולך ומתקדם וכי ככל שהעולם יאמץ את רעיונותיהם, הדרך אל האושר תהיה מהירה ומובטחת. רעיונות הנאורות התפתחו בהדרגה ורעיונותיה המרכזיים מצאו אוזן קשבת בקרב רבים.

אינדיוידואליזם:

אדם נאור הוא אדם עצמאי שפועל על פי שיקול דעתו בלבד, זאת, לעומת ימי הביניים, שבהם אדם התנהל על פי תכתיבי החברה שחי בה.

רציונליזם: לאדם נאור יש שכל, יש לו תבונה. הוא צריך להשתמש בשכל שלו כדי לקבל החלטות. בניגוד לימי הביניים שבהם מתבססים על מסורת (דתית וחברתית) ומקבלים החלטות על פי מה שהיה קודם ולא על פי ההיגיון.

ספקנות וחילון:

ספקנות – אדם נאור צריך להטיל ספק בכל דבר שיש בעולם, לשאול, לברר ולחפש את האמת. לעומת זאת בימי הביניים אנשים האמינו בעיניים עצומות ולא שאלו 'למה?'. חילון – תהליך שיש בו ניתוק מהקודש, ונותנים מקום גם לחיים של חול, ללא קשר לדת. הנאורות שאפה להפריד בין דת למדינה: הדת מתנהלת בכנסייה ומשפיעה על יחסו של האדם לאל, ואילו המדינה מתנהלת ללא קשר לדת – על פי שיקולים פוליטיים, כלכליים וכו'.

ידע:

הנאורות מעודדת לדעת – הכול והרבה. כי ברור שבלי ידע, אי אפשר לקבל החלטות רציונליות! לעומת זאת בימי הביניים שלטה הכנסייה הנוצרית על הידע, וכפועל יוצא – שלטה גם על בני האדם ועל מחשבותיהם. אדם ידע רק את מה שהוא צריך בשביל להתקיים, ואת מה שהכנסייה רצתה שהוא יחשוב. בתקופת הנאורות החלו לכתוב את האנציקלופדיה הראשונה – כדי לאסוף ידע ולהפיץ אותו לציבור. נפתחו גם מוזיאונים למדע, כדי לעודד בני אדם להבין מה קורה סביבם, וכל זאת, כדי לעודד את האנושות לפתח את העולם ולקדמו.

האדם אחראי לגורלו:

על פי הנאורות, אדם חייב לקבל אחריות על עצמו ועל עתידו. עליו להשתמש בשכלו כדי להתמודד עם העולם.

ערך השוויון:

לבני האדם יש נקודת פתיחה זהה. לכולם זכויות שוות, ללא קשר למוצא או למעמד. ערך זה השפיע גם על המאבק לשוויון הנשים בחברה.

זכויות טבעיות:

אדם נולד עם זכויות. השלטון אינו מעניק את הזכויות האלה, ולכן גם אינו יכול לקחת אותן. הזכויות האלה שייכות לאדם מעצם היוולדו. הזכויות הטבעיות: הזכות לחיים, הזכות לחירות (חופש), הזכות לקניין (להיות בעל רכוש).

המדינה משרתת את האזרח (האמנה החברתית):

על פי הנאורות, בני האדם הם הכי חשובים בעולם, וכדי לשמור על הזכויות שלהם הם מתארגנים כמדינה. תפקיד המדינה הוא לשרת את האזרח, ולא להפך.

רעיונות הנאורות הובילו גם לצמיחתו של הרעיון הסוציאליסטי.

מקור המונח 'סוציאליזם' במילה social (חברה)

הסוציאליזם הוא אידאולוגיה השואפת להיטיב עם הפועלים וליצור חברה צודקת, חברה שוויונית יותר מבחינה כלכלית וחברתית.

מה המיאלף מ'חמת הסוציאליזם'? מצוקת הפועלים.

הסבר: המהפכה התעשייתית באנגליה בסוף המאה ה-18 הובילה תהליכי מיכון, תיעוש ועיור בעולם. הכלכלה השתנתה מכלכלה המבוססת על חקלאות ומלאכת כפיים לכלכלה המבוססת על תיעוש ועבודת מכונות. בהדרגה נוצרו שני מעמדות בחברה: הבורגנות (בעלי ההון והמפעלים) והפרולטריון (מעמד הפועלים). הפרולטריון היווה את רוב האוכלוסייה, אך היה בעל מעמד נחות כלכלית. הם עבדו שעות רבות, בתנאים קשים ותמורת שכר זעום...

הפועלים חשו שהבורגנות מנצלת אותם ושאלו לתיקון מצבם דרך יצירת חברה צודקת.

הוגי הדעות של הסוציאליזם טענו כי יש לעצב חברה חדשה על בסיס חוקים שיבטיחו את זכויות האדם וחירותו ואת הקטנת מעורבות השלטון בחיי הפרט וכך יינתן מענה למצוקת הפועלים.

כיצד ליצור חברה צודקת יותר?

היו גישות שונות בסוציאליזם באשר לדרך ההתמודדות עם הבעיה, ובעניין ההגדרה של 'חברה צודקת'.

* **סוציאליזם אוטופי** - היו שביקשו לעשות זאת בצורות שונות של הסכמה עם בעלי ההון על תנאי העסקה הוגנים, שיפור תנאי הדור, רכישת השכלה.

* **סוציאליזם מהפכני** (הקומוניזם, מרקסיזם) - שינוי הסדר החברתי מהיסוד.

שינוי באמצעות מהפכה והיפוך הפירמידה החברתית, מהפכה כוחנית שבסופה יהיה שוויון מלא בין כל חלקי החברה. שינוי יחסי הכוחות בחברה בעקבות המהפכה יביא לכך שמעמד הפועלים, המייצג את רוב החברה, ישלוט באמצעי הייצור ויחלק את כל המשאבים בצורה שוויונית. בחברה מהפכנית זו כל אדם יעבוד כפי יכולתו ויקבל תמורה על פי צרכיו.

* **סוציאליזם דמוקרטי-חוקתי:** יצירת שינוי הדרגתי שיביא לשיפור מצב הפועלים ולהקמת מדינה שתעניק

סיוע לאזרחיה בתחומים שונים. גישה זו טוענת כי אין צורך במהפכה אלימה כדי להנחיל את הערכים

הסוציאליסטיים. אפשר לחולל שינויים סוציאליים בחברה דמוקרטית באמצעות חקיקה.

בניגוד לסוציאליזם מהפכני, הגישה הסוציאל-דמוקרטית אינה מבקשת לשנות את הסדר החברתי מן היסוד, אלא תומכת בהתערבות של המדינה בצורות שונות, כדי למתן את הבעיות החברתיות.

גישה זו תומכת בפיקוח ממשלתי על המשק הכלכלי ועל מחירי המוצרים ובהלאמת שירותים חיוניים. אחד האמצעים להשגת שוויון שהציעה הגישה הסוציאל-דמוקרטית היה תשלום מיסים למדינה. בכספים אלה תשתמש המדינה כדי לסייע לחסרי ההון בשיפור מצבם בתחומים שונים.

סוציאליזם מהפכני / קומוניזם	סוציאליזם דמוקרטי / חוקתי	
מטרה	שינוי הסדר החברתי. חלוקת משאבים שוויונית	מניעת ניצול הפועלים, צמצום הפער החברתי
הדרך	מהפכה אלימה של הפרולטריון. מלחמת מעמדות ושליטת הפועלים באמצעי הייצור	הקמת איגודים ומפלגות פועלים שידאגו לזכויות הפועלים. שינוי הדרגתי באמצעות חוקים

אידאולוגיה מודרנית חדשה, שהחלה במאה ה-19 במרכז אירופה ובמערבה, במקביל לסוציאליזם שעליו כבר למדתם. רעיון הלאומיות צמח על רקע רעיונות החירות של תקופת הנאורות.

מהו רעיון הלאומיות?

הלאומיות מדגישה את היותה של כל אומה בעלת מאפיינים ייחודיים. לכל עם קיימת הזכות להקמת מסגרת ריבונית ועצמאית משלו, בלי התערבות גורם חיצוני. רעיון זה, זכה להתעוררות גדולה באמצע המאה ה-19, כאשר עמים רבים באירופה ומחוצה לה, החלו להיאבק בעמים אחרים ששלטו עליהם. במאבקם, דרשו הקמת מדינה עצמאית, שאופייה ותרבותה יקבעו בידי אזרחיה.

רוב המדינות שהוקמו בעקבות מאבקים אלו, נקראו **מדינות לאום אתני** וחיו בהן עמים בעלי מוצא, היסטוריה ותרבות משותפים (דוג': יוון, גרמניה). מדינות מעטות נקראו **מדינות לאום פוליטי**, המכנה המשותף שלהן היה, אמונה בערכים שונים ולא במוצא משותף. (דוג': ארה"ב).

וכעת בפירוט:

הלאומיות האתנית - היסטורית מתבססת על מרכיבים כמו: דת, שפה, מנהגים ותרבות, ומדגישה קרבת דם, גורל משותף ומולדת היסטורית. המרכיב המשפיע ביותר בלאומיות זו, הוא העבר המשותף של בני הלאום. תחושת השייכות מתבססת על המוצא המשותף, שאינו ניתן לבחירה.

לאומיות ליברלית – אזרחית - מדובר בלאומיות המאגדת קבוצה של אנשים סביב ערכים ואידאולוגיה משותפים. בלאומיות מסוג זה, האומה נוצרת מיחידים שבחרו להצטרף אליה ולהקים מדינת לאום ריבונית. מדינה זו אינה מבוססת על מוצא אתני או על היסטוריה משותפת, אלא על רעיונות משותפים ועל תפיסה ליברלית המקדשת ערכים כגון חירות, שוויון ודמוקרטיה. לאומיות זו מדגישה את המסגרת המדינית ואת השותפות האזרחית. המרכיב המרכזי בלאומיות זו, הוא ההווה המשותף לבני הלאום ולא ההיסטוריה.

מהי לאומנות?

הלאומיות הביאה ברכה רבה לעולם, הקימה את רוב המדינות כפי שאנו מכירים אותן היום ואף סייעה לתנועה הציונית. אולם, יש לזכור כי לאומיות עלולה לעיתים להפוך ל**לאומנות**, כלומר, ללאומיות קיצונית, הרואה בלאום ערך עליון הגובר על כל הערכים האחרים. גם על ערכים חשובים כמו חירות ושוויון. לאומנות לעיתים היא גלשה לפעילות אלימה ותוקפנית נגד מיעוטים בני לאומים שונים, או לניסיונות של כיבוש שטחים מעמים אחרים.

מהי תודעה לאומית?

מודעות אדם להשתייכותו ללאום מסוים. תחושת שייכות זו מועצמת על ידי סמלים: המנון, דגל, ימי חג לאומיים, ימי זיכרון, דמויות חשובות מהעבר ותרבות המבטאת את רוח האומה.